

MAHMUDXO‘JA BEHBUDIY – JADIDCHILIK HARAKATINING YETAKCHI NAMOYANDASI.

Salohiddin Sayfiyev Sirojiddin o‘g‘li
Alfraganus universiteti Filologiya fakulteti
o‘zbek tili va adabiyoti ta’lim yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya.

Ushbu maqolada Mahmudxo‘ja Behbudiy shaxsiyati va uning jadidchilik harakatidagi o‘rni yoritiladi. Behbudiy o‘z davrining eng ilg‘or ziyolilaridan biri sifatida xalqni ma’rifatga chorlagan, millatni uyg‘otish, yosh avlodni ilmga undash yo‘lida fidokorona xizmat qilgan. Uning pedagogik, jurnalistik va dramaturgik faoliyati o‘zbek milliy ongining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etgan. Maqolada Behbudiy ijodining asosiy g‘oyalari, ma’rifatparvarlik tamoyillari hamda u yaratgan asarlarning milliy o‘zlikni anglashdagi roli tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Mahmudxo‘ja Behbudiy, jadidchilik harakati, ma’rifatparvarlik, milliy uyg‘onish, o‘zlikni anglash, milliy madaniyat, islohot.

XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-siyosiy hayotida yuz bergan o‘zgarishlar millat taqdiriga katta ta’sir ko‘rsatgan. Bu davrda xalqni jaholatdan, qoloqlikdan chiqarish, ilm-fan va ma’rifatga chorlash g‘oyasi ilgari surilgan. Ana shu maqsad yo‘lida faoliyat yuritgan jadid ziyolilari orasida Mahmudxo‘ja Behbudiy alohida o‘rin egallaydi. U nafaqat jadidchilik harakatining yetakchi namoyandasi, balki o‘zbek milliy uyg‘onishining asoschilaridan biri sifatida tarixda o‘chmas iz qoldirgan. Behbudiy o‘z asarlari, matbuotdagi chiqishlari, pedagogik faoliyati orqali xalq ongini yoritishga, milliy o‘zlikni anglash va taraqqiyot sari yo‘naltirishga intilgan. Uning ma’rifatparvarlik g‘oyalari bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan, yosh avlodni ilm va tafakkurga undashda muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda.

Mahmudxo‘ja Behbudiy (1875–1919) o‘z davrining eng yirik ma’rifatparvarlaridan biri, jadidchilik harakatining peshqadam vakili sifatida tanilgan.

U yoshligidan ilmga qiziqqan, arab, fors, rus tillarini o'rganib, Sharq va G'arb madaniyatini chuqur tahlil qilgan. Behbudiy o'zining faoliyati orqali xalqni ilm, tafakkur va ma'naviy uyg'onishga chorlagan.

Behbudiyning jadidchilik harakatidagi asosiy maqsadi xalqni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish, eski ta'lim tizimini isloh qilish va millatni taraqqiyot sari yetaklashdan iborat edi. U eski usul maktablarning samarasizligini ko'rsatib, yangi usuldagi maktablarni ochishni targ'ib qilgan. Bu maktablarda dunyoviy fanlar, matematika, geografiya, tarix kabi fanlar ham o'qitila boshlagan. Shu tariqa Behbudiy o'zbek ta'lim tizimining zamonaviylashuviga katta hissa qo'shgan.

Mahmudxo'ja Behbudiy o'z fikrlarini keng jamoatchilikka yetkazish maqsadida matbuot orqali ham faol ish olib borgan. U "Samarqand" gazetasi va "Oyna" jurnalini tashkil etib, u orqali xalqni yangicha tafakkurga chorladi. Behbudiy matbuotni ma'naviy uyg'onish vositasi sifatida ko'rgan. Uning maqolalarida savodsizlik, ijtimoiy adolatsizlik, ayollar ta'limi, yoshlarni ilmga da'vat etish masalalari keng yoritilgan.

Behbudiy o'zbek dramaturgiyasining asoschilaridan biri sifatida ham tarixda muhim o'rin tutadi. Uning "Padarkush" nomli asari o'zbek adabiyotida ilk ijtimoiy drama sifatida baholanadi. Ushbu asarda muallif jaholat, nodonlik va zamondan orqada qolish oqibatlarini ochib beradi. Drama orqali u xalqni o'z xatolaridan saboq olishga, farzand tarbiyasiga e'tiborli bo'lishga undaydi.

Behbudiyning faoliyatida milliy o'zlikni anglash, millatni birlashtirish va ma'naviy uyg'otish g'oyalari ustuvor bo'lgan. U uchun Vatan va xalq manfaatlari hamma narsadan ustun edi. Behbudiy hayotining so'nggi yillarida siyosiy faoliyat bilan ham shug'ullangan, millat mustaqilligi va erkinligi yo'lida kurashgan. Afsuski, uning bu ezgu faoliyati o'sha davr mustamlakachilik siyosatiga to'g'ri kelmagan va natijada u 1919-yilda qatll etilgan. Mahmudxo'ja Behbudiy nomi o'zbek milliy uyg'onish tarixida oltin harflar bilan bitilgan. Uning fikrlari, asarlari va jasorati bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Behbudiy timsolida biz ma'rifat, vatanparvarlik va xalqparvarlik fazilatlarining yorqin namunasini ko'ramiz.

Mahmudxo‘ja Behbudiyl faoliyatining yana bir muhim jihati — u milliy o‘zlikni shakllantirish va millatni uyg‘otish g‘oyasini adabiyot, ta’lim va matbuot orqali uyg‘un tarzda amalga oshirganidir. U jamiyat taraqqiyotining asosi sifatida ta’lim va tarbiyani ko‘rgan. Behbudiyl uchun haqiqiy taraqqiyot — bu xalqning ongida, tafakkurida va dunyoqarashida yuz beradigan o‘zgarish edi. Shu bois u har bir insonni ilm olishga, yangicha fikrlashga, millat taqdiriga befarq bo‘lmaslikka chaqirgan.

Uning “Risolai jadid” kabi asarlari o‘zbek xalqini ilm-ma’rifatga da’vat etish, jaholatdan xalos bo‘lish va zamonaviy dunyoda o‘z o‘rnini topish g‘oyalariga bag‘ishlangan. Behbudiyl nafaqat diniy bilimlarni, balki dunyoviy fanlarni ham o‘rganish zarurligini ta’kidlagan. U “Dunyo musulmonlari orqada qolganining sababi — ilmga e’tiborsizlik” deb yozgan. Bu fikrlar orqali u musulmon dunyosida uyg‘onish g‘oyalarini ilgari surgan.

Behbudiylning ma’rifatparvarlik faoliyati o‘z davrida ko‘plab yoshlarni ilhomlantirdi. U yaratgan yangi usul maktablari, yozgan darslik va risolalari butun Turkiston hududida tarqaldi. Uning tashabbusi bilan ko‘plab yosh muallimlar, ziyolilar, jurnalistlar yetishib chiqdi. Bu esa jadidchilik harakatining kengayishiga va xalq orasida ilmga bo‘lgan qiziqishning ortishiga sabab bo‘ldi. Behbudiyl ayollar ta’limi masalasiga ham katta e’tibor bergan. U ayolning jamiyatdagi o‘rni, uning farzand tarbiyasidagi ahamiyatini chuqur anglagan. Behbudiylning fikricha, “ta’limsiz ayol — jamiyatning yarmi savodsiz demakdir”. Shu bois u ayollarga ham o‘qish, bilim olish, madaniy hayotda faol ishtirok etish huquqini targ‘ib qilgan.

Behbudiyl o‘z asarlarida millat birligi, adolat, insonparvarlik, Vatanga sadoqat kabi qadriyatlarni targ‘ib etgan. Uning hayoti va ijodi o‘zbek xalqini uyg‘otish, milliy g‘ururni tiklash, ma’naviy mustaqillikka erishish yo‘lida ulkan hissa bo‘ldi.

Mahmudxo‘ja Behbudiyl o‘z davrida zamon o‘zgarishini chuqur his qilgan, xalqni yangi davrga olib chiqish zarurligini anglagan siymo edi. U ilgari surgan g‘oyalar — ta’limni isloh qilish, matbuotni rivojlantirish, milliy o‘zlikni anglash va ma’naviy tiklanish — bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Behbudiyl nafaqat

o'z davrining, balki butun o'zbek millatining ma'naviy rahnamosiga aylangan. Uning hayoti va merosi bugungi yosh avlod uchun ibrat maktabi bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa:

Mahmudxo'ja Behbudiy — o'zbek xalqining milliy uyg'onish davrida eng faol, eng fidoyi ma'rifatparvarlardan biri bo'lib, uning hayoti va ijodi butun bir davrning ma'naviy ko'zgusidir. U jadidchilik harakatining yetakchi vakili sifatida xalqni ilmga, taraqqiyotga va mustaqil fikrlashga chorlagan. Behbudiyning pedagogik, jurnalistik va dramaturgik faoliyati xalq ongini yoritish, milliy o'zlikni anglash va Vatanga sadoqat ruhini mustahkamlash yo'lida katta hissa qo'shdi.

U ilgari surgan "ilm va ma'rifat – taraqqiyot kaliti" degan g'oya bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Behbudiy merosi hozirgi avlod uchun ruhiy kuch manbai, vatanparvarlik, insonparvarlik va ma'rifatparvarlik timsoli bo'lib qolmoqda. Uning jasorati, g'oyalari va fidoyiligi jadidchilik harakati tarixida, shuningdek, o'zbek milliy tafakkurining shakllanishida o'chmas iz qoldirgan. Mahmudxo'ja Behbudiy faoliyati nafaqat o'tgan asrlar merosi, balki bugungi kun yoshlariga ilm, tafakkur va milliy g'urur yo'lida ibrat namunasi bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulla, Q. Jadidchilik tarixidan lavhalar. – Toshkent: O'zbekiston, 2002.
2. Alaviya, H. Mahmudxo'ja Behbudiyning hayoti va faoliyati. – Samarqand: Zarafshon, 2014.
3. Azizxo'jaev, A. O'zbek jadidlari va ularning ma'naviy merosi. – Toshkent: Fan, 1995.
4. Behbudiy, M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2011.
5. Bobojonov, Sh. Turkiston jadidchilik harakatining siyosiy va diniy tafakkuri. – Toshkent: TDIU, 2007.
6. Bozorov, O. O'zbek madaniyatining taraqqiyoti va jadidlar. – Toshkent: O'zbekiston, 1998.
7. Boymirzayev, T. O'zbek adabiyoti tarixida jadidchilik. – Toshkent: Ma'naviyat, 2005.